

A magyar nyelv történetének korszakai

I. A korszakolás általános kérdései

1. **Bevezetés.** Nyelvek története: sok tízezer év

de: nyelvtörténet módszereivel

néhány ezer év **vizsgálható**

de: különböző mértékben — oka:

megismerhetőség: **források** függvénye

– latin, görög, szanszkrit (~4-5000 év)

– sumer, óegyiptomi (~6000 év)

– magyar (~1000 év)

Célszerű: szakaszokat elkülöníteni benne →

I. A korszakolás általános kérdései

korszakolás:

- gyakorlati célokat szolgál
- de: *elveken* alapul

legfőbb: nyelv *belső életét* tükröztetnie kell

de: ez nem egyszerű — oka:

- a nyelv állandó változásban van
- különböző részrendszerek
változásai nem párhuzamosak

I. A korszakolás általános kérdései

problémák:

a) *önkényesség*

- milyen eseményeket válasszunk?
- s ezeknek milyen időhatárokat adjunk?

b) *aránytalanság*

- nyelvtörténetileg nem adatolható idők
 - > hosszabb időszakok
- ma felé haladva > pontosabb, rövidebb

I. A korszakolás általános kérdései

2. Előzmények a korszakolásban

XIX. század

- a) Révai M., Versegthy F. b) Toldy F.
Kazinczy F.

XX. század

- a) Balassa J. (1937) b) Gombocz Z. (1925)

Bárczi G. (1950)

legújabb korszakolás

I. A korszakolás általános kérdései

3. A korszakolás elvi alapjai

- a) nyelv egészére kell vonatkoznia
- b) határok megvonásához sok tényezőt kell figyelembe venni
- c) elsődleges szempont: nyelv külső története
oka: belső történet problematikussága
- d) nyelvtudományi vizsgálat lehetőségei
- e) társtudományok eredményeire támaszk.

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

1. uráli egység korszaka

i.e. 4000-ig

2. finnugor egység korszaka

i.e. 4000–i.e. 2000

3. ugor egység korszaka

i.e. 2000–i.e. 500/i.e. 1000

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

- korszakhatárok megállapítása:
finnugrisztika feladata
- kronologizálásban figyelembe vett tényezők:
 - uráli nyelvek jövevényszavai
 - lexiko-statisztikai módszerek
 - régészeti adatok

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

a) rokon nyelvek

olyan nyelvek, amelyek **legfőbb részrendszerei** egy közös eredeti nyelvre **vissza-vezethetők**

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

b) szabályos hangmegfelelések

hasonlóság nem elég, ennek több oka van:

- hangutánzás (m. *kakukk* – ném. *Kuckuck*)
- véletlen (m. *kér* – Fidzsi-szigeteki: *kere*)
- átvétel (m. *paradicsom* – lat. *paradysum*)
- areális hatások

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

b) szabályos hangmegfelelések

k hang kapcsán

– szóeleji pozícióban

m. *hab* – vg. *χump* 'hullám'

m. *hal* – vg. *χul*

osztj. *χump* 'hullám'

o. *χul*

fi. *kumpua* 'bugyog'

fi. *kala*

~ *had*, *három*, *hat*, *ház*...

fgr. *k-* > ug. *χ-* > m. *h-*

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

b) szabályos hangmegfelelések

k hang kapcsán

– szóeleji pozícióban

m. *kéz* – vg. *kät*

o. *ket*

fi. *käsi*

~ *kettő, kéreg, kő, könyök...* fgr. *k-* > ug. *k-* > m. *k-*

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

b) szabályos hangmegfelelések

k hang kapcsán

– szóeleji pozícióban

veláris (mély) hangrendű szavakban:

fgr. *k-* > ug. *χ-* > m. *h-*

palatális (magas) hangrendű szavakban:

fgr. *k-* > ug. *k-* > m. *k-*

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

b) szabályos hangmegfelelések

k hang kapcsán

– szóbelseji pozícióban

m. *jó* – o. *joγan*

fi. *joki*

lp. *jokka*

~ *te-sz* (fi. *teke*), *fi-ú* (fi. *poika*)... fgr. *-k-* > ug. *-γ-* > m. \emptyset

II. A legújabb korszakolás

I. Előmagyar kor

Néhány kulcsfogalom meghatározása

c) alapnyelv

= hipotetikus, rekonstruált rendszer
időben, térben, műfajban egybeeső
kronológiai rétegek:

protouráli, protofinnugor, protougor
de: teljes értékű nyelvek!

II. A legújabb korszakolás

II. Ósmagyar kor

1. Urál vidéki őshaza kora

i.e. 500/i.e. 1000 – i.sz. 5. sz. közepe

2. vándorlások kora (török hatás kora)

5. sz. közepe – honfoglalás (896)

kultúraváltás:

- törökségi nyelvi környezet
- földművelő-állattartó (nomád) társadalom
- törzsi szervezet

II. A legújabb korszakolás

II. Ósmagyar kor

módszerek a korszak vizsgálatához:

- visszakövetkeztetés a nyelvemlékekből
- összevetés a finnugrisztika eredményeivel
- jövevényszavak

iráni

török

II. A legújabb korszakolás

II. Ósmagyar kor

belső alkorszakolás lehetősége

$k > h$ változás a török hatás idején zárul le

a) olyan szavak, amiket érintett

korai ← tör. *qaran* > m. *harang*

tör. *qumuq* > m. *homok*

b) olyan szavak, amiket nem érintett

kései ← tör. *qapuy* > m. *kapu*

II. A legújabb korszakolás

II. Ősmagyar kor

Néhány fogalom meghatározása

a) nyelv

b) nép (= etnikum, etnosz)

történetileg kialakult embercsoport, amelynek

– közös szemiotikai rendszere van

– összetartozási tudata van

– saját, tartós önelnevezéssel bír

c) régészeti kultúra

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

1. ómagyar kor

honf. (896) – Mohács (1526)

milyen *nyelvi következményei* vannak?

a) új nyelvi környezet

b) új kulturális környezet

– legfőbb: írásbeliség megjelenése

– keleti — nyugati kultúra határán

c) a nyelv új tagolódása

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

1. ómagyar kor

1.1. korai ómagyar kor (896–1350)

– szórványemlékek

– hangváltozási folyamatok

1.2. kései ómagyar kor (1350–1526)

– szövegemlékek

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

2. középmagyar kor (1526–1772)

a) Mohács hatásai:

- az ország három részre szakadása
- a lakosság nagy része megsemmisül >
- telepítések
 - > nyelvjárási keveredés
 - > nyelvi konvergencia (egységesülés)
- erős német hatás

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

2. középmagyar kor (1526–1772)

b) reformáció megindulása

– anyanyelvi iskolázás kezdete

> anyanyelvi írásbeliség kiszélesedése

> egységesítő tendenciák

c) könyvnyomtatás megindulása

> Vizsolyi Biblia (1590), Károli Gáspár

– irodalmi nyelv, nyelvjárások helyzete

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

3. újmagyar kor (1772–1920)

- a magyar lesz a hivatalos nyelv (1844)
- irodalmi nyelv, köznyelv
- nyelvjárások mai képe
- Bp.: nagyváros > polgári fejlődés >
köznyelv beszélt változata terjed
- kötelező iskoláztatás
> általánosabb írni-olvasni tudás
- nyelvi konvergencia

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

3. újabb magyar kor (1920–napjaink)

1920. június 4. — trianoni békediktátum

- > magyar nyelvközösség szétszakítotttsága
 - Mo. elveszíti területének 67,8%-át
 - lakosságának 59%-át

**The Dismemberment of
Hungary by the Treaty
of Trianon - 4 June 1920**

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvemlékes kor

3. újabb magyar kor (1920–napjaink)

1920. június 4. — trianoni békediktátum

- > magyar nyelvközösség szétszakítottsága
 - Mo. elveszíti területének 67,8%-át
 - lakosságának 59%-át
- > évszázados nyelvi kontaktusok szakadnak meg
- > kétnyelvűségi helyzet (> divergencia)

II. A legújabb korszakolás

III. Nyelvelméletes kor

3. újabb magyar kor (1920–napjaink)

- modernizálódás
- szó- és írásbeli kommunikáció bővülése
- köznyelv hatása
- „írott beszéltnyelviség”
- nyelvjárások szerepe csökken
- csoportnyelvek szerepe nő (pl. szleng)